

ВПЛИВ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ НА ФІНАНСОВИЙ СТАН АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

*Л.А.Євчук, кандидат економічних наук, доцент
Миколаївський державний аграрний університет*

За економічною природою поглиблення спеціалізації сільського господарства повинно забезпечувати збільшення прибутковості аграрних підприємств, покращення їх фінансового стану. Дослідження показали наявність слабкого зв'язку між зазначеними факторами, що обумовлено відсутністю державного регулювання галузі й різними рівнями організації менеджменту господарств.

Экономическая сущность углубления специализации сельского хозяйства заключается в увеличении прибыльности аграрных предприятий, улучшения их финансового состояния. Исследования показали слабую связь между указанными факторами, что обусловлено отсутствием государственного регулирования отрасли и различными уровнями организации менеджмента хозяйств.

Успіх функціонування підприємницьких структур аграрної сфери, поряд із іншими факторами, забезпечує їх спеціалізація.

Спеціалізація сільського господарства — це переважний розвиток однієї або кількох галузей у виробництві товарної продукції в окремих господарствах, районах, областях і регіонах. Поглиблення спеціалізації сприяє підвищенню продуктивності праці і ефективності сільськогосподарського виробництва [2]. Що, в свою чергу, призводить до покращення фінансового стану та підвищення конкурентоспроможності підприємств.

У складних економічних умовах за відсутності державного регулювання галузі й контролю аграрного ринку більшість господарств південного регіону спеціалізуються на вирощуванні зернових та соняшнику, що зумовлено високою ліквідністю продукції і коротшим, у порівнянні з тваринництвом, періодом повернення вкладених коштів. Тваринництво, в свою чергу, є збитковим і поступово втрачає позиції у громадському секторі. Обраний напрям діяльності при недостатньому обробітку ґрунту і внесенні необхідних поживних речовин призводить до нищівної деградації

земель сільськогосподарського використання. Такі дії господарників є вимушеною мірою і необхідністю забезпечити продовження своєї роботи та покращення фінансового становища. Зменшення обсягів діяльності окремих галузей посилює залежність країни від імпорتنих поставок, ставить під загрозу продовольчу безпеку держави й вимагає усунення дисбалансу між потенційними можливостями української економіки та її фактичним розвитком.

Оцінці фінансового стану суб'єктів діяльності присвячено роботи багатьох вчених, зокрема М.Д.Білик, Т.Г.Бень, П.Ю.Буряка, С.Б.Довбні, В.О.Захарченко, Є.В.Негашева, М.В.Римар, Ю.С.Цал-Цалко, А.Д.Шеремета та інших, де недостатньо приділено уваги моніторингу впливу факторів на формування стійкої фінансової позиції підприємств, і в сільському господарстві зокрема. Питання спеціалізації та обґрунтування стратегій діяльності аграрних виробників містяться в розробках А.П.Гриценко, М.И.Маліка, П.Т.Саблука, О.Г.Шпикуляка, В.В.Юрчишина та інших. Слабо розкрито зайнятість господарств окремими галузями й зв'язок останньої з кінцевими результатами їх роботи.

Метою нашого дослідження є обґрунтування впливу спеціалізації сільськогосподарських підприємств на рівень їх фінансового стану.

Розрахунок структури товарної продукції сільськогосподарських підприємств Новоодеського та Очаківського районів Миколаївської області (таблиці 1, 2) показав, що більшість виробників Новоодеського району спеціалізується на виробництві зерна та/або насіння соняшнику.

Частка господарств, які займаються тваринництвом, щороку зменшується. Зменшується також і зайнятість їх галуззю. Якщо у 2003 році всі вони займалися всіма традиційними для півдня України тваринницькими галузями: молочним і м'ясним скотарством, свинарством, то у наступні роки перелік товарної тваринницької продукції у більшості господарств відчутно порідів. Велика питома вага тваринницької продукції у окремих господарствах (СЗАТ "Бузький", СЗАТ "Садовий") зумовлена ліквідацією галузі.

Таблиця 1

Зведені дані щодо спеціалізації сільськогосподарських підприємств

Показники	Новоодеський район			Очаківський район		
	2003р.	2004р.	2005р.	2003р.	2004р.	2005р.
Частка сільськогосподарських підприємств, які:						
- займаються виноградарством та виноробством				54,5	45,5	54,5
- займаються тваринництвом	88,9	70,6	69,2	100,0	100,0	100,0
- мають зернову спеціалізацію	-	41,2	7,7	-	36,4	18,2
- спеціалізуються на вирощуванні соняшнику	44,4	-	7,7	9,1	-	-
- мають зерно-соняшникову або соняшnikово-зернову спеціалізацію	11,1	41,2	53,8	18,2	27,3	18,2
- спеціалізуються на виробництві зерна та/або насіння соняшнику	55,5	82,4	69,2	27,3	63,6	36,4
- є багатогалузевими	27,8	11,8	23,1	36,4	18,2	27,3

У Очаківському районі зернової та/або соняшnikової спеціалізації притримується, в середньому, третина підприємств. Половина господарюючих суб'єктів займається виноградарством та виноробством. Частка багатогалузевих господарств більша у порівнянні з Новоодеським районом.

Не зважаючи на несприятливе зовнішнє середовище, всі аграрні підприємства Очаківщини утримують тваринництво. В середині господарств щороку відбувається перерозподіл тваринницьких галузей, проте до суттєвих змін він не приводить. Тобто, працюючи в однакових макроекономічних умовах, керівники різних підприємств поведуться по-різному, що слугує яскравим прикладом різних рівнів організації менеджменту на них.

Проаналізуємо фінансовий стан сільськогосподарських виробників досліджуваних районів, який в умовах несприятливого для галузі зовнішнього середовища доцільно проводити через оцінку ризику їх банкрутства. Дослідивши декілька методик моніторингу ймовірності банкрутства суб'єктів діяльності на прийнятність їх застосування в аграрній сфері, ми зупинилися на методиці, запропонованій Є.М.Андрушак. Модель ґрунтується на порівнянні фактичних значень фінансових показників конкретного підприємства з їхніми нормативами і має вигляд:

$$Z = \sqrt{\sum_{i=1}^n (1 - N_i)^2 \cdot \text{sign}(1 - N_i)},$$

де Z — інтегральний показник для визначення рівня загрози банкрутства;

N_i — відношення i -го показника фінансового стану до його нормативного значення;

n — кількість показників (у даній моделі $n=3$);

N_1 — коефіцієнт абсолютної ліквідності, поділений на його нормативне значення — 0,2;

N_2 — коефіцієнт концентрації власного капіталу, поділений на його нормативне значення — 0,5;

N_3 — показник рентабельності власного капіталу, поділений на його нормативне значення, яке можна розрахувати так: $0,4 + 1,1b^3$ (b — річний темп інфляції).

Якщо показники фінансового стану підприємства, що входить до моделі, виявляються на нормативному рівні і кращими за нього, то значення інтегрального показника Z дорівнює нулю. Збільшення інтегрального показника свідчить про підвищення ступеня ризику банкрутства [1].

Результати діагностики сільськогосподарських підприємств Новоодеського і Очаківського районів Миколаївської області представлено в таблиці 2.

Дані таблиці показують, що у 2003 та 2004 роках третина господарств Новоодеського району функціонувала з великим ризиком банкрутства. До їх переліку входили ті підприємства, які нещодавно розпочали діяльність (ТОВ “Агро-пiк”, ТОВ “Антонівське”, ЗАТ “Новотех”, СТОВ “Промiнь”) і критичне значення фінансових коефіцієнтів є для них природнім; та ті, які згодом зупинили роботу. За рахунок зазначеного, фінансове становище агровиробників у 2005 році в цілому по району покращилося, проте по окремим підприємствам, що продовжили функціонування, суттєвих змін не відбулося. Відсутній ризик банкрутства на ближній час лише для одного господарства СЗАТ “Гур’iвка”. Чотири господарства з тринадцяти (30,8%) мають низький ступiнь загрози банкрутства (інтегральний коефіцієнт менше 1).

Таблиця 2

Результати діагностики банкрутства сільськогосподарських підприємств

Господарства	Інтегральний показник рівня загрози банкрутства (Z)			Чистий прибуток (збиток) на 1 га ріллі, грн.			Напрям спеціалізації		
	2003р.	2004р.	2005р.	2003р.	2004р.	2005р.	2003р.	2004р.	2005р.
Новоодеський район									
ТОВ "Агро-Пік"	1,28	7,14	1,25	0,00	-142,43	8,27		з+с	з+с
ТОВ "Антонівське"	2,39	4,96	1,64	-8,66	-27,43	-2,07	с	с+з	з+с
СЗАТ "Баловне"	1,95	1,10	1,10	-323,08	5,46	4,96	с	з+с	з+с
СЗАТ "Бузький"	1,33	5,38		1,37	-1085,0		с	з+врх	
СТОВ "Володимирівський"	3,44	6,02		-182,34	-114,76		з+с		
ШП "Гребеники"	0	1,03	0,96	8,39	1,11	1,58	з+с	з	з
СЗАТ "Гур'ївка"	0	0	0	79,93	555,45	124,47	б	з+с	з+м
СВК "Добробут"	0	0,32	83,6	-6,75	7,54	-46,59	с	з+с	с
ЗАТ "Зоря"	3,19	519,17		-550,67	-2714,4		с		
СЗАТ "Кандибинське"	0,83	0	0,35	11,91	148,32	15,77	с	з+с	з+с
СЗАТ "Лан"	1,19	1,21	1,42	2,30	3,61	-67,01	б	з	
СЗАТ "Малинівка"	1,13	1,12	1,01	0,15	1,78	4,33	с	пер	з+с
ВАТ "Новоодеський"	33,38	0	13,55	-686,49	75,68	-262,70	ір		
ЗАТ "Новотех"	1,42	6,14	0,40	0,00	-170,33	96,24		з	з+с
СЗАТ "Південний голос"	1,22	1,17	1,13	1,40	26,82	33,77	б	з	б
СТОВ "Промінь"	2,43	0	не звітує	0,00	501,39			з+с	
СЗАТ "Садовий"	1,40	4,88		7,99	-2354,1		врх		
СЗАТ "Степовий"	7,67	4,95		-347,89	-325,58		с	з	
СВК "Тепличний"	2,78	0	1,79	-1016,3	1981,5	-435,15	ір	ір	ір
СЗАТ "Україна"	1,13	1,35	1,60	-100,00	-139,21	-198,53	б	з	б
СЗАТ ім. Шевченка	0,64	1,18	0,88	106,23	6,08	94,97	б	з	з+с
<i>У середньому по району</i>	<i>3,28</i>	<i>27,07</i>	<i>2,08</i>	<i>-59,94</i>	<i>-23,98</i>	<i>14,58</i>			
Очаківський район									
СГ ЗАТ "Дніпро"	2,87	1,89	2,36	-406,94	-126,59	-205,57	в	б	б
СЗАТ "Колос"	1,29	0,75	0,36	-26,83	130,75	28,85	б	з	б
СВК "Лиманський"	0,16	0	0	867,82	1138,0	2825,8	пер	пер	пер
СЗАТ "Ольвія"	0	0,59	0,93	101,94	173,06	595,14	б	б	пер
ЗАТ ім. Ольшанців	1,74	0,78	1,01	-185,32	118,62	128,16	пер	пер+з	в+пер
СГ ЗАТ "Очаківське"	2,28	0,90	1,19	-201,31	112,86	8,30	с+з	з+с	з
ВАТ "Племзавод ім. Шмідта"	1,27	0	1,13	1,60	214,76	0,77	б	з	б
СГ ЗАТ "Родіна"	1,60	1,23	2,59	-191,58	-31,38	-335,40	в	з	б
ТОВ "Сонячний"			8,31			-212,65			з+с
ПСП "Україна"		0	0		7,25	3,00		з+с	з+с
СГ ЗАТ "Червонопарутинське"	2,51	0,42	1,53	-129,05	82,72	-40,28	с	з+с	з
СГ ЗАТ "Шевченко"	18,55	25,40		-419,70	-633,74		з+с	з	
СГ ЗАТ "Сонячне"	3,43			-482,10			б		
<i>У середньому по району</i>	<i>3,25</i>	<i>0,60</i>	<i>1,01</i>	<i>-65,33</i>	<i>153,64</i>	<i>234,87</i>			

Умовні позначення:

• • • - присутній великий ризик банкрутства;
0 - ризик банкрутства відсутній.

Напрями спеціалізації: з - зернова; с - соняшник; в - виноград; м - молоко;
пер - переробка сільськогосподарської продукції; ір - інша продукція рослинництва; врх - велика рогата худоба живий вази;

У Очаківському районі ситуація є аналогічною. За останній досліджуваний рік частка підприємств з відсутнім ризиком банкрутства та низьким його рівнем склала 36,2%. Середньорайонне значення інтегрального показника ймовірності банкрутства та сума отриманих прибутків показує, що становище сільгоспвиробників Очаківського району є дещо кращим, що може бути пов'язано з економічно більш вигіднішою спеціалізацією його господарств — виробництво та переробка винограду. У цілому, не зважаючи на специфічну спеціалізацію представників Очаківського району, загальне фінансове становище досліджуваних сільгоспвиробників є схожим. Дві третини господарств у обох районах (62-64%) мають хитке фінансове становище, що свідчить про загальну фінансову неспроможність більшості аграрних підприємств регіону.

Для встановлення впливу спеціалізації сільського господарства на фінансове становище суб'єктів діяльності ми зіставили ці фактори (див. табл.2). Порівняння показало, що в обох районах одні лідери змінювали свою спеціалізацію залежно від природно-кліматичних умов року, інші — ні. У Новоодеському районі кращі за фінансовим станом аграрні підприємства спеціалізуються на вирощуванні зернових та/або соняшнику і є багатогалузевими. В Очаківському районі вид основної діяльності лідерів доповнюється виноградарством та виноробством. Аналіз також виявив, що не всі виноградарські підприємства мають стійкі фінансові позиції. СЗАТ “Дніпро”, СГЗАТ “Родіна” та ТОВ “Сонячний” працюють зі збитками; а одне з лідируючих за фінансовим становищем господарств — СЗАТ “Колос”, не має на балансі виноградників та виноробних потужностей. Таким чином викладене дає змогу робити висновок, що спеціалізація сільськогосподарських підприємств є впливовим, проте не вирішальним фактором їх стійкого фінансового стану та конкурентоспроможних позицій.

За допомогою регресійно-кореляційного аналізу ми встановили ступінь впливу спеціалізації господарств на їх фінансове становище. За узагальнюючий показник фінансового стану підприємств ми взяли валовий прибуток на 1 гектар сільськогосподарських угідь, оскільки саме прибутковість є основою формування фінансової

стійкості та незалежності суб'єктів діяльності.

В сучасних макроекономічних умовах аграрне підприємство обирає той чи інший напрям спеціалізації з метою збільшення суми отриманого прибутку. Тобто збільшення питомої ваги певної галузі (виду продукції) в структурі товарної продукції господарства повинно супроводжуватися зростанням його прибутковості, що обґрунтовує існування лінійної залежності між названими факторами. Для виміру тісноти зв'язку між результатом і впливовими факторами розраховується коефіцієнт лінійної кореляції:

$$r = \frac{\sum (x - \bar{x}) \cdot (y - \bar{y})}{\sqrt{\sum (x - \bar{x})^2 \cdot \sum (y - \bar{y})^2}},$$

де r — коефіцієнт лінійної кореляції;

x, y — значення факторів, між якими встановлюється зв'язок;

\bar{x}, \bar{y} — середні значення кожного фактору.

Значення коефіцієнта кореляції до $\pm 0,15$ свідчить про відсутність зв'язку між факторами. Поганий зв'язок характеризується коефіцієнтом кореляції від $\pm 0,16$ до $\pm 0,20$; слабкий зв'язок — від $\pm 0,21$ до $\pm 0,30$; помірний — від $\pm 0,31$ до $\pm 0,40$; середній — від $\pm 0,41$ до $\pm 0,60$; тісний — від $\pm 0,61$ до $\pm 0,80$; дуже тісний — від $\pm 0,81$ до $\pm 0,90$; повний зв'язок — від $\pm 0,91$ до $\pm 1,0$ [3].

Коефіцієнт кореляції між питомою вагою окремих галузей (видів продукції) у структурі товарної продукції сільськогосподарських підприємств Новоодеського і Очаківського районів та сумою валового прибутку господарств у розрахунку на 1 гектар сільгоспугідь (таблиця 3) показав існування поганого і слабого зв'язку між прибутковістю агровиробників та спеціалізацією їх на галузях свинарства і виноградарства, відповідно. Встановлено середній зв'язок між фінансовими результатами роботи підприємств та вирощуванням великої рогатої худоби і внутрігосподарськими переробними виробництвами. Причому зв'язок з м'ясним скотарством, свинарством та виноградарством є оберненим: більше зосередження зусиль на цих галузях знижує прибутковість діяльності. Промислова переробка і реалізація готової продукції позитивно

впливає на фінансові результати функціонування господарств. Кореляційний зв'язок прибутковості зі спеціалізацією на інших видах продукції, що виробляються, — відсутній.

Таблиця 3

Значення коефіцієнта кореляції при встановленні зв'язку між питомою вагою певної галузі (продукції) у структурі товарної продукції господарства та валового прибутку (збитку) на 1 га сільгоспугідь

Галузі та види продукції	Коефіцієнт кореляції
Зерно	0,038
Насіння соняшнику	-0,093
Виноград	-0,255
Інша продукція рослинництва	-0,043
Велика рогата худоба в живій вазі	-0,451
Молоко	0,018
Свинарство	-0,185
Інша продукція тваринництва	0,110
Реалізація промислової та іншої продукції, робіт і послуг	0,497

Тобто, зосередження діяльності сільськогосподарських підприємств лише на окремих галузях у нинішніх умовах є недоцільним і не слугує гарантом їх стійкого фінансового стану. Протилежність зв'язку між показниками свідчить про доречність орієнтації на багатогалузевість. Фактор диверсифікації зменшує ризик функціонування господарств і позитивно впливає на їх фінансове становище.

Результати дослідження суперечать економічній природі спеціалізації, поглиблення якої повинно збільшувати ефективність господарської діяльності агровиробників. Причиною відсутності залежності, на наш погляд, є низький рівень агрономічної та зоотехнічної культури на вітчизняних сільськогосподарських підприємствах. Відсутність спеціальних знань, недостатня інформованість та недбалість призводять до масового порушення технології виробництва продукції а в наслідку — зниження продуктивності праці (врожайності культур і продуктивності худоби) та погіршення фінансових результатів. Тобто недотримання технологічної дисципліни зводить нанівець всі організаційні удосконалення і свідчить

про незадовільний рівень організації менеджменту в господарстві.

Викладений матеріал дає змогу зробити наступні висновки. У сучасних умовах зовнішнього середовища спеціалізація сільськогосподарських підприємств не слугує вирішальною передумовою їх стійкого фінансового становища. Гарантом високих фінансових та конкурентних позицій є внутрішній менеджмент суб'єктів діяльності та державний патронат галузі. За напрямок діяльності доцільно обрати багатогалузевість.

Перспективи подальших розвідок досліджень полягають в обґрунтуванні підходів успішного менеджменту аграрних підприємств і напрямів державного регулювання аграрного сектору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрущак Є.М. Діагностика банкрутства українських підприємств // Фінанси України. -2004. -№ 9. -С. 118-124.
2. Мацибора В.І. Економіка сільського господарства: Підручник. -К.: Вища школа, 1994. -415с.
3. Попович И.В. Методика экономических исследований в сельском хозяйстве: Учебное пособие для студентов с.-х. вузов по экон. спец. -4-е изд., перераб. -М.: Экономика, 1982. -216с.